

5. A kijelentés nem vonatkozik a halotti emlékállítások alkalmával szerveződött, feltehetően már az egészen korai időszakban is megjelenő szertartásokra. Mindazonáltal az emlékállítások legelső százaikra vonatkozólag erre sincs forrás, csupán feltételezések vannak. (115.)
6. Példának okáért megemlíthetjük az emléktárgyak feliratának a nyelvét vagy az emlékállítások helyére/helyszínére vonatkozó adatokat, melyek a régmúlt tekintetében, illetve a korábbi korszak emberének egyáltalán nem – vagy legalábbis nem a napjaink értelmezése szerint – voltak relevánsak, viszont a jelenben, napi szinten felszínre kerülő szimbolikus és valóságos etnikai konfliktusok során annál inkább fontossággal bírnak.
7. A szerző expliciten kifejezett szándéka az „évszázados léptékű” elemzés elvégzése volt (22.), ami kétségen kívül érvényesül a kötetben, mindazonáltal az említett elemzés elvégzése ezt többszörösen jelenvalóvá tenné.
8. A megfogalmazott kritika szemléltetése érdekében a szakrális (templomban, templomkertben, templomon) és profán terekben történő emlékállítások arányainak a történeti fejlődését említhetjük meg. A 15. századtól a 21. századig fokozatosan lezajlott az emlékállítások ilyen értelemben vett szekularizációja, hiszen míg a 15. században a szakrális-profán terekben való emlékállítások aránya 30–70%-os volt, addig az 1989 és 2004 közötti periódusra 11–89%-es arányúra változott. Mindezen időszak közben azonban egyáltalán nem egyenes irányú fejlődési trend körvonalazódik, így pl. az 1945 és 1948 közötti időszakban a szerző által elemzett intervallumok közül a legmagasabb arányban (számszerűen 43%-ban) találunk szakrális terekben állított emlékjeleket.
9. „Az 1989 és 2004 közötti időről már az előzetes vizsgálódások alapján megállapítható, hogy a kolozsvári emlékezetkonstruálás egyik legtermékenyebb időszaka. A másfél évtized alatt 177 emléktáblát, szobrot és emlékművet avattak.” (211.) Ezen a korszakon belül is elkülöníthetők az 1992 és 2004 közötti „Funar-korszakban” állított emlékek mennyiségi és tematikai szempontból egyaránt.
10. Lásd Pierre Nora: *Entre mémoire et histoire. La problématique des lieux*. In: Pierre Nora (dir.): *Les lieux de mémoire*. I. *La République*. Gallimard, collection Bibliothèque illustrée des histoires, Paris, 1984; illetve magyar nyelven: Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája* http://www.multesjovo.hu/hu/aitdownloadablefiles/download/aitfile/aitfile_id/476/ Letöltve 2012. november 26-án.
11. A kolozsvári szimbolikus tér foglalkással kapcsolatban legutóbb megjelent elemzések részletes irodalmi tájékoztatójához lásd a kötet 72.-től 75.-ig terjedő oldalait.

A CSÁNGÓ: NYELV VAGY NYELVJÁRÁS?

Peti Lehel – Tánecz Vilmos (szerk.): *Language Use, Attitudes, Strategies. Language Identity and Ethnicity in the Moldavian Csángó Villages*

■ Mint ahogyan az utóbbi évtizedben a Kriza János Néprajzi Társaság és a Teleki László Alapítvány kiadásában válogatott történeti, néprajzi, nyelvészeti írásokat tartalmazó, kutatási szakaszokat, konferenciákat, esetleg pályázati ciklust „összegző” kötetek jelentek meg a csángókkal kapcsolatban, ugyanúgy összegző, ezúttal kifejezetten nyelvészeti megközelítésű kötetet vehetünk kézbe a *Nyelvhasználat, attitűdök, stratégiák* címmel a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kiadásában. Az angol nyelven történő publikálás nemcsak azért szerencsés megoldás, mert az írások egy része magyar nyelven különböző folyóiratok és kötetek hasábjain koráb-

ban megjelent, hanem főleg azért, mert tájékoztatja a nemzetközi közvéleményt és a szakmai közönséget azokról a problémákról, melyekkel a magyar kutatók megbirkózni próbálnak.

A kötet 12 tanulmányt tesz közzé a moldvai csángók nyelvének általános sajátosságairól, a nyelvet érintő fontosabb változásokról és azok irányáról. A megközelítések közt nyelvészeti, szociolingvisztikai, szociológiai, szociálantropológiai és történeti szempontokat alkalmaznak a szerzők, akik közt egyaránt megtaláljuk a téma korábbi neves szakértőit és a csángó nyelvészeti kutatásokba az utóbbi évtizedben bekapcsolódott fiatal kutatókat is. A témák en-

nek megfelelően változatosak: a dialektológiai meghatározástól a nyelvhasználat (nyelvi helyzetek, nyelvváltás, asszimiláció, nyelvi kompetenciák), az etnikai és nyelvi identitás, a laikus, tudományos és politikai nyelvi ideológiák kérdéséig sok minden belefért a 286 oldalas kötetbe.

A szerkesztők, Peti Lehel és Táncczos Vilmos néprajzkutatók mintha objektív szemlélői és közvetítői lennének a többségükben nyelvész szerzők kötetbeli elemzésének és ideológiai állásfoglalásának, s Pozsony Ferenc lektori szerepe is ezt kontrollált közvetítést sugalló érzést erősíti. Előszó helyett Peter Trudgill nemzetközileg elismert kutató szociolingvisztikai szótárából három terminus meghatározását mutatják be az olvasónak, mintegy felkészítve a kötet fogadásához. Ebből kettő – az *Abstand* és az *Ausbau language* – Heinz Kloss német kutató kifejezése, különböző státusú nyelvváltozatokra utal, s abból, hogy a kötet ezekkel a meghatározásokkal indul, azt érthetjük, hogy a csángók által beszélt nyelv esetében az olvasó is állást foglalhat a csángó mint önálló nyelv vagy magyar nyelvjárás volta mellett.

Abstand nyelv (távolság) azt a nyelvváltozatot jelöli, amely önálló nyelvként értelmezhető inkább, mint dialektusként, mivel nagyok a különbségek és nyelvi távolságok a saját változataihoz és a más, rokon nyelvekhez képest, ilyen pl. a baszk nyelv, amely a francia és a spanyol nyelvekkel rokon, mégis más a nyelvtana, szótára és ejtismódja.

Ellentéte az *Ausbau* (kiterjesztés, felépítés) nyelv, amely önálló nyelvi státusú inkább, mint egy dialektus, de nem a lingvisztikai jellemzői miatt, hanem a társadalmi, kulturális és politikai háttéré miatt. Ennek a kifejezésnek sincs angol megfelelője, „kiterjedőben lévő nyelv” fogalom a használatos.

A harmadik kifejezés ismerősebb. A *Csángó* terminus Moldvában élő magyar nyelvű népcsoportot jelöl, akiket a románoktól a szegénység, az elzártság és a katolikus vallás különbözteti meg – írja a szociolingvisztikai szótár.

A szakmai bevezetőt Kontra Miklós, a Szegedi Egyetem tanára jegyzi, és már abban előrevetíti az írásokban taglalt problematikát, valamint körüljárja a legfontosabb paramétereket: kik a csángók, hol élnek, mekkora népességről beszélhetünk. Számukat Táncczos Vilmos becslésére alapozza, és az alapján rámutat a fogyó magyar nyelvű népesség számára: 13 év alatt 62 000-ről 43 000-re apadt a számuk. Ugyanitt felvázolja, hogy politikai döntés annak meghatározása, hogy a csángók által beszélt magyar nyelv nyelvjárás-e vagy önálló nyelvként kell számon tartanunk, ugyanis az Európa Tanács ajánlása az önálló csángó nyelvet védheti, a magyar nyelv azonban nincs veszélyben, nem szorul védelemre. Szilágyi N. Sándor alapján úgy véli, a csángókat azért kell megmenteni, mert összességében segítségre szorulnak, nem azért, hogy a magyar nemzet kihalását megakadályozzuk. Ezt a véleményt a korábbi sikertelen mentési példákkal illusztrálja: az 1883-as bukovinai kitelepítés az Al-Dunához, az 1941-es bukovinai kitelepítés a dunántúli svábok falvaiba, és, folytatja a sort, szintén szorongó érzést kelthet a megmentett emberekben a jelenlegi magyar nyelvtanítás Moldvában.

Benő Attila *A moldvai magyar nyelv kutatásának legfontosabb területei és eredményei* című dolgozata összegző tanulmány történelmi és nyelvészeti szempontból. Zöld Pétertől (1760) kezdődően sorra veszi a nyelvészeti adatokat rögzítő kutatók eredményeit, de kiemelt figyelemmel követi a 20. század második felét, amikor a téma legújabb megközelítéseit tárgyalja. Kutatástörténeti áttekintésében magyar és román nézőpontokat is ütköztet. A szerző kijelenti, hogy a csángók magyar nyelvjárása hosszú elzártság és román nyelvi hatás eredménye – egyéb elméletek tudományosan nem érvényesek. Mára az északi csángók, valamint a fiatal és középkorú nemzedék nyelvváltáson ment át. Ez a folyamat – magyarázza – a magyar–román kétnyelvűség magyar anyanyelvi dominanciájától indul,

majd egyensúlyi helyzet jön létre a két nyelv között, később a román nyelv lesz domináns és végezetül teljes nyelvcsere megy végbe a román nyelv kizárólagos használatával. Ehhez nagy mértékben hozzájárul a magyar nyelv alacsony presztízse és funkcionális háttérbe szorulása.

Bodó Csanád dolgozata a *Nyelvi szocializációs gyakorlatok a moldvai kétnyelvű beszélőközösségekben* cím alatt a nyelvváltás és a nyelvi ideológiák kapcsolatát elemzi, azt a megkésett második nyelvi szocializációt, amikor a román egynyelvű fiatalok a kisebbségi második nyelv elemeit is megtanulják. Az idősek kétnyelvűsége során a nyelvek használatánál több szempont szerint sorakozik ellentétpárba a magyar és a román nyelv: az egyik nyelv hagyományos, a másik modern, az egyik nyelv lokális, másik globális, az egyik nyelv a bennszülött, a másik idegen.

A Bodó Csanád – Vargha Sára Fruzsina – Vékás Domokos által írt dolgot a moldvai magyar dialektusok osztályozásait mutatja be. A szerzők négy megközelítést alkalmaznak:

1. a hagyományos megközelítés szerint a kiválasztott nyelvi elemeket és jelenségeket nyelvi térképre vetítve elemzik; 2. a dialektometriai megközelítés során a nyelvjárások és nyelvi variációk közötti távolságot mérik négy térség esetében (északi csángó, Szeret, Tázló, Tátros mente); 3. a dialektometriai eredményeket összevetik az adatközlők véleményével, melyben rákérdeznek, ők melyik nyelvi tájegységgel látják rokonként magukat; 4. végül a beszélők nyelvi identitásának vizsgálatát végzik el, a magyar nyelvjárások esztétikai értékét elemzik Moldvában. Végkövetkeztetésük némiképp kontrasztos az előző dolgozat tanulságával, miszerint a kétnyelvű közösségekben a beszélők általában pozitívan viszonyulnak a magyar nyelvjárásukhoz.

Heltai Imre János *Nyelvváltás Moldvában* című dolgozatában 18 településen végzett terepmunkára alapozva fejti ki gondolatait. Eszerint Moldvában a nyelvváltás minden településen más-

más stádiumban van, általános vonásai közt elsősorban a magyar nyelv alacsony presztízse és a szocializációs stratégiák megváltozása áll. A szerző kutatását Joshua Fishman skáláját alkalmazva – mely a nyelvhasználat nemzedékek közötti eltolódását mutatja – egész Moldvára kiterjedően el akarja végezni, azzal a céllal, hogy a nyelvi tervezés számára konkrét helyzetképet nyújthasson. Ő is rákérdez a dolgozata végén, hogy vajon meg kell-e menteni a csángókat, akár arakatuk ellenére is. A tereptapasztalatai alapján ugyanis úgy látja, hogy a csángók megmentése nyelvi szempontból vagy a nyelvváltás visszafordítása nem utópisztikus vállalkozás, ám annak konkrét eredménye nagyon valószínűtlen.

Juhász Dezső *A moldvai magyar dialektusok típusai és fő jellemvonásai* című dolgozatában a csángók által lakott területet nyelvjárási szempontból egységesnek, önállóknak tekinti, ám tipológiai és taxonómiai szempontból felsorolja a három csoportot: az északi, a déli és a székely nyelvjárást. Ezt követően ismerteti a moldvai nyelvjárások fonetikai jellemzőit, a standard magyar nyelvtől megkülönböztethető tipikus különbségeit, az északi és déli csángók morfológiai jellemzőit, valamint a szókészletteni eltéréseket az egyes csoportok között, melyeket egyrészt a román nyelv hatásának, másrészt a településtörténeti sajátosságoknak tulajdonít.

Kiss Jenő tanulmányában a moldvai csángók magyar nyelvhasználatáról értekezik történeti, szociolingvisztikai és dialektológiai szempontból. A neves nyelvész szerint a csángó beszélt nyelvnek más magyar nyelvjárásokkal szemben a következők a sajátosságai: sok a román nyelvből átvett kifejezés, számos nyelvi archaizmust tartalmaz, sajátos neologizmusokat használ, szokatlanok a szupraszegmentális különbségek: a hangsúly, az intonáció és a gyors beszéd különös a többi magyar nyelvjárás és a standard magyar nyelv felől nézve. Szerinte is egyértelmű, hogy a magyar–román kétnyelvűség a nyelvváltás irányába tolódik el.

Péntek János a moldvai magyarok énképét elemzi a 20. század 50-es éveiben rögzített adathalmaz alapján. Dolgozatában utal arra, hogy a moldvai magyarok asszimilációja és a nyelvcsere Moldvában nem új keletű jelenség, felgyorsulása az utóbbi másfél évszázadban a román nemzetállam keretei között történt meg, ez vezetett oda, hogy többségük románul beszél és román identitást vall. Az 1949–1962 között Szabó T. Attila vezetésével zajló terepkutatás során, melynek célja a moldvai csángó nyelvjárás atlaszának elkészítése volt, számos spontán adat gyűlt össze azt igazolva, hogy az adatközlők tudatában voltak a magyar eredetüknek és önazonosságuknak, az elzártságnak, a román asszimilációs nyomásnak. Péntek János ezeket a megnyilvánulásokat elemzi dolgozatában, melyekből a nyelvi folyamatokat és a nyelvi dominancia kérdéseit bontja ki az adott időszakra reflektálva.

Sándor Klára a „*Diskurzus-diskurzusok*”: *megérthetjük egymást?* című munkájában a csángókról való politikai és kulturális beszédmódokat, diskurzusokat elemzi, azok ideológiai hátterébe és vonatkozásaiba avatja be az olvasót. A csángókkal kapcsolatos megnyilvánulásokat két kategóriába sorolja: nemzeti és konstruktivista diskurzusokat különít el. Érvelése lényegében a „nemzeti” szemléletű állásfoglalók szisztematikus kritikája, a nemzeti mítoszképződés mozgatórugóira irányítja a figyelmet. Dolgozata szintén a téma kutatástörténeti összeggőjeként olvasható, hisz rendre besorolja a témával foglalkozó recens szakirodalom tételeit valamelyik kategóriába.

Simon Boglárka *Hogyan boldogulnak a csángók?* című dolgozata frumószai terepmunkára épül. A szerző azt vizsgálja, hogy milyen nyelvi stratégiákat használnak az identitás kifejezésére, illetve elrejtésére a falusiak a nyilvános térben. Szakirodalom alapján az etnikai identitást alkalomról alkalomra felépülő konstrukcióként tekint, nem állandó jelentésű kategóriaként vizsgálja. Az identitás Simon sze-

rint a mindennapok szituációinak függvényében állandóan újraértelmeződik, és a csoportthatárok a legfőbb indikátorok – a nyelvhasználat, illetve a vallás – alul-/felülkommunikálásával tehető láthatóvá.

Szilágyi N. Sándor *Nyelvi jogok és templomi nyelvhasználat* című dolgozata a magyar misék kérdését vizsgálja Moldvában, a nemzetközi jog alapelvei és ajánlásai mentén. A szerző rámutat, hogy a kisebbségek nyelvi jogainak legfontosabb dokumentumai szerint az anyanyelvi vallásgyakorlás az alapvető emberi jogok közé tartozik. Ennek megfelelően tehát alapvető emberi jogok sérülnek, amikor a jászvásári püspökség mindent elkövet annak érdekében, hogy megakadályozza a csángók anyanyelvű liturgiájának a bevezetését.

Tánczos Vilmos *Csángó nyelvi ideológiák* címmel a közösségi identitás egy fontos alkotó elemét vonja vizsgálat alá. Először a magyar és román közvéleményben kialakult nyelvi ideológiák történetiségét tekinti át a 18. század végétől kezdődően, amelyek a nyelv, a nyelvhasználat és a nyelv megőrzése kérdéskörével kapcsolatosan alakultak ki. Rámutat, hogy nyelvi ideológiákat – amelyek a nyelv használatának körülményeire, értékére vonatkoznak – nem csak nyelvészek és politikusok alakítanak ki, hanem létezik népi nyelvi ideológia is: ilyen akár a közvélemény is, amely a nyelvhasználatot szabályozza, értelmezi. A dolgozatban a különböző korok más-más nyelvi ideológiáit áttekinti a felvilágosodás korától napjainkig, ilyen szempontból magának a kötet tanulmányainak is összegzőjeként olvasható.

A tanulmányokat néhány praktikus információs tábla egészíti ki. A magyar és román helynévmutató a kötetben előforduló települések neveit sorolja fel, ezt egy hosszabb táblázat követi, melyből a magyar nyelvet használók Tánczos Vilmos által megbecsült száma olvasható ki két eltérő időszak, 1996 és 2008–2010 közötti adatfelvételek alapján.

A táblázat négy nyelvi kompetenciaszintet tüntet fel, amelybe a telepü-

lések szerint be vannak sorolva a különböző generációkhoz tartozó személyek: 1. anyanyelvi vagy első nyelvi szint, 2. második nyelvként való nyelvhasználat, 3. töredékes passzív nyelvismeret, tényleges beszédhasználat nélkül és 4. a nyelvismeret teljes hiánya.

A táblázatot angol nyelvű kivonatok, majd a szerzői mutató követi, végezetül egy, a táblázatot vizuálisan is megjelenítő A3-as méretű színes térkép találmunka a recens becslésekkel.

Kontra Miklós úgy látja, maga a kötet kétféle olvasó számára hasznos: azon nem magyarok számára, akik Európa egyik legtitokzatosabb kisebbségéről akarnak olvasni, valamint azon beavatottak számára, akik a legújabb megközelítésekre és eredményekre kíváncsiak. Úgy látom, a kötet nyelvészeti aspektusból kiválóan kiegészíti azoknak a nemzetközi olvasóknak a csángókkal kapcsolatos ismereteit, akik azt

az erdélyi társadalom- és kultúrakutatók munkáival alapozták meg.

Az írások problémafelvetése, a csángókhoz kötődő kutatási paradigmák kritikai megközelítése miatt feszültség érezhető a kötet írásai között, amelyben nemcsak nyelvész és néprajzkutatói/történész szemléletek feszülnek szembe, hanem diszciplínán belüli nézőpontok is ütköznek (ilyenek az elszakadt nemzetrés megmentésének kérdése, a beavatkozás szükségessége vagy javasolt mértéke, a várható eredményekkel szembeni optimizmus). Mindezeket túl a dolgozatok a recens nyelvtudomány szempontjából is egyértelművé teszik, hogy a moldvai csángók által beszélt nyelvváltozat a magyar nyelvrendszeren alapul, megmaradása fontos lenne, hisz a beszélők körének a zsugorodása a magyar nyelv használóinak számbeli apadását jelenti.

Kinda István

SZAVAK – DOLGOK – KULTÚRÁK

Benő Attila: *A dolgok másik neve*

■ A kötet tizenegy nyelvészeti tanulmányt tartalmaz, három témakör (szemantika, fordításelemzés, kétnyelvűség) szerinti csoportosításban.

A bevezető áttekintés után a *Jelek és jelentéslehetőségek* című fejezetben három szemantikai tanulmány olvasható. Tematikájuk érdekes és különös módon egészíti ki egymást. Az elsőben a szerző a kognitív szemlélet alapján *másodlagos szimbolizáció*nak nevezi azt, amit a korábbi szakirodalom *konnotáció* néven tart számon. E kategórián belül elhatárolja a kultúrkonnotációt és az egyéni konnotációt. E megkülönböztetést az indokolja, hogy „egy személy szimbólumhoz fűződő konnotációi nem mindig esnek egybe az általánosan elfogadott konnotációval, hiszen az individuális tapasztalatok egyéni asszociációk révén egyéni konnotatív jelenté-

seket vihetnek a nyelvi jelsor értelmezésébe”. (23.) Itt tehát az egyéni jelentéstulajdonítás elvileg pozitív lehetőségeiről beszél a szerző, ami egyben a véleménykülönbségek egyik forrásának, a rá való hivatkozás pedig a véleménykülönbségek egyfajta legitimizálásának tekinthető. A másság elfogadásának megalapozásával együtt azonban arra is figyelmeztet Benő Attila, hogy „néha az egyéni konnotációk felelősek a vitákért. [...] Úgynevezett fogalomtisztázásra azért is van szükség, mert előfordul, hogy a vitázó felek valamelyike a denotatív jelentés mellett igen nagy teret enged az egyéni konnotatív jelentéseknek.” (28–29.) A túltengő, egyoldalúan érvényesülő szemléletes értelmezés kommunikációs csapdairól szól a fejezet harmadik tanulmánya (*Mi és mások. Kommunikáció és sztereotípiák*), konkrét